

DOMOSDOSHMERIA E EDUKIMIT ETIK
ПОТРЕБНОСТА ОД ЕТИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ
THE NECESSITY OF ETHICAL EDUCATION

Abstract

Ethics education is a crucial component of general human education, guiding the youth along the path of moral development. It provides the opportunity to understand what is good, to recognize one's ethical potential, and to choose good over evil. Through ethics education, one is shaped into free, mature, and responsible individual who can independently make ethical decisions and establish moral norms. It enables individuals to discover their true selves, understand their place and role in the world, empathize with all forms of life, and experience a sense of interconnectedness with the universe.

Ethics education is a relatively new field within pedagogy that emphasizes the necessity of moral development and the ethical formation of individuals. In contemporary educational systems, ethics education has emerged as a distinct form of instruction. In line with UNESCO's commitment, ethics should be integrated into all levels of education, from primary and secondary education to higher education and professional training. The recognition of ethics education as a separate domain is largely a result of the contributions of prominent psychologists and moral philosophers, such as Jean Piaget and Lawrence Kohlberg, who demonstrated that morality is a developmental process that begins in early childhood and continues throughout life.

---

¹ Doktor i shkencave sociale - "Demokracia në kushtet e globalizimit"

The essence of moral education and ethical upbringing lies in successfully integrating individuals into community life, enabling them to contribute creatively to its development and progress.

Both the goals of pedagogy as the science of education and the goals of ethics as the science of morality are directed toward the development of the human personality. Education, in its essence, is an ethical process aimed at promoting the good.

Ethics education should begin at an early age, during the stage of heteronomous morality, and progressively lead individuals toward autonomous moral construction, cultivating them into mature ethical beings with a strong sense of duty. Such individuals should aspire to be useful and creative members of society, capable of harmonious coexistence with others, and possess high ethical qualities.

Keywords: *morality, ethics, ethics education, empathy.*

Domosdoshmëria e edukimit etik sot

Edukimi moral është i nevojshëm në procesin e zhvillimit të personit. Njeriu duhet të kuptojë thelbin e ekzistencës së tij - që do të thotë të jetojë siç duhet me një vizion të qartë të detyrave dhe të së ardhmes. Njeriu duhet të shohë vendin dhe rolin e tij në botë. Njeriu jeton dhe vepron në bashkësi, nëpërmjet ndërveprimit me njerëzit e tjerë. Kjo është arsyeja pse Aristoteli e *përcaktoi* njeriun si një *zonë politike*, si një qenie që jeton në një shoqëri që ka nevojë të empatizojë njerëzit dhe komunitetin dhe të ndihet pjesë e saj.

Njeriu duhet të pranojë rregullat dhe normat morale që qeverisin komunitetin si të tyre, ato janë krijuar për të lehtësuar bashkëjetesën e njerëzve. Emil Durkheim thotë se komuniteti ka një qëllim dhe detyrë të përhershme për të siguruar ekzistencën dhe pandryshueshmërinë e vlerave dhe rregullave morale.² Njeriu duhet të kontribuojë në përparimin e komunitetit, si dhe në përparimin dhe zhvillimin globalisht. Njeriu duhet të trajtojë mirë veten dhe njerëzit e tjerë. Ajo duhet të bashkëpunojë me anëtarët e tjerë të shoqërisë dhe të kultivojë dashurinë në marrëdhëniet e ndërsjella, duhet të respektojë të gjithë pavarësisht dallimeve fetare, kombëtare, racore, gjinore dhe dallimet midis

---

² Immanuel Kant: *Спорът на факултетите - Педагогика*, bot. Христо Ботев, София, 1994, f. 139.

brezash. Njeriu duhet të tregojë një qëndrim të virtytshëm ndaj florës dhe faunës, ndaj gjithë natyrës, në të cilën, si pjesë e natyrës, njeriu është nën ndikimin e ligjeve natyrore.

Jeta e virtytshme e njeriut presupozon ndërtimin dhe instalimin e një sistemi vlerash të vërteta, respektimin e tyre dhe përpjekjen për realizimin e tyre. Ai nënkupton një ndërgjegjësim për realitetin e së mirës dhe të së keqes dhe domosdoshmërinë e zgjedhjes dhe drejtimit të duhur etik. Zgjedhja e së mirës kundër së keqes nuk është e thjeshtë dhe e lehtë, ajo zgjedhje është rezultat i përpjekjes dhe angazhimit njerëzor për të drejtuar vullnetin dhe veprimtarinë drejt së vërtetës, së drejtës dhe moralit. Ajo përcakton rrugën e jetës së një personi, mënyrën e të jetuarit dhe të veprimit të tij.

Etika është shkencë e së mirës dhe së keqes, të cilat janë konceptet bazë etike nga të cilat rrjedhin të gjitha të tjerat.³ Prandaj etika ka kuptimin e hapjes së horizonteve njerëzore, të zgjimit dhe formimit të vetëdijes për thelbësoren, të saktën, realen në jetë. Nëse dikush ndjek etikën, nuk do të udhëhiqet nga vlera të rreme.

Etika nuk është një shkencë e re. Themeluesi i saj Aristoteli është autor i një prej veprave etike më me ndikim, "Etika e Nikomahut". Ajo u zhvillua si pjesë e mësimëve filozofike të shumë mendimtarëve. Sot, etika po përjeton rritje, zgjerim dhe zhvillim të madh. Rëndësia e etikës mund të shpjegohet me krizën morale që po përjeton njerëzimi. Sot jemi në epokën e dijes, në shoqërinë e informacionit, zhvillimi shkencor dhe teknologjik arrin kulmin e tij, informacioni dhe dija mbijnë dhe dalin brenda natës. Megjithatë, në përpjesëtim të zhdrejtë me këtë përparim në fushën e shkencës dhe teknologjisë, vërehet një rënie morale në të gjitha fushat e sjelljes njerëzore - në qëndrimin ndaj vetes, ndaj të tjerëve dhe ndaj komunitetit më të gjerë, si dhe në qëndrimin ndaj natyrës. I parë në shkallë globale, njeriu është i pasigurt, shpesh i shtyrë nga vlerat negative, i tensionuar dhe konfliktual në marrëdhëniet me të tjerët, i tjetërsuar nga thelbi i tij. Është tragjike që në shekullin 21 po bëhen luftëra dhe dhuna shihet si e vetmja zgjidhje e krizës në marrëdhëniet ndërpersonale. Njerëzit bëjnë gabime të mëdha dhe të pariparueshme në qëndrimin e tyre shfrytëzues, të papërgjegjshëm dhe të paplanifikuar ndaj natyrës, formave të jetës dhe mjedisit. Duke i lënduar dhe shkatërruar ata, njerëzit largohen nga natyra, duke ulur kështu cilësinë e jetës së tyre.⁴

³ *Pedagoška enciklopedija*, vëll. 2, Beograd, 1989, f. 137-138.

⁴ Pavao Vuk-Pavlović: *Ličnost i odgoj*, Zagreb, Tipografija, 1932, f. 247; *Filozofija odgoja*, Zagreb, Hrvatska-Sveučilišna naklada, 1996, f. 210.

Si rezultat i këtyre dukurive negative, të cilat janë të shprehura në mbarë botën, nevoja për etikë dhe edukimin etik u ngrit. Njeriu duhet të jetë i formuar moralisht dhe etikisht i arsimuar. Njerëzit duhet të jenë anëtarë konstruktivë të komunitetit. Bota ka nevojë për njerëz autonomë me sjellje të mirë dhe të shëndetshme, të vendosur dhe të sigurt në veprimet e tyre, njerëzit me një ndjenjë të fortë të detyrës për veten dhe për çdo gjë në botë. Arsimi etikë ndihmon për të ndërtuar personalitete të tilla. Nga vështirësitë reale dhe problemet më të theksuara në jetë ngrit nevojën për të organizuar arsimin të përhershëm, sistematik dhe etikë. Kjo është një fushë relativisht e re pedagogjike dhe një subjekt modern. Arsimi etikë ndihmon njeriun për të gjetur rrugën për veten e tij, për të parë vendin e tij dhe rolin e tij në botë, mundëson që të theksohet me të gjithë botën dhe të përjetojnë veten si një pjesë të tij, si jetesë dhe element krijues e ekzistuese - e cila, në fakt, janë të përfaqësuar nga pikëpamjet e reja të demokracisë gjithëpërfshirëse, etikës mjedisore, etikës universale dhe globale.

Sot edukimi etik po prezantohet dhe studiohet në mbarë botën në të gjitha nivelet arsimore⁵ dhe është kusht për përfshirjen e suksesshme të njeriut në shoqëri me synimin për ndërtimin e tij progresiv të së ardhmes.

Edukimi moral dhe edukimi etik

Immanuel Kant thekson se njeriu është e vetmja krijesë që ka nevojë për edukim.⁶ Kjo është baza e nevojës, idesë dhe veprimtarisë pedagogjike.

Edukimi është në thelb një proces etik, i cili përfshin theksimin e së mirës dhe shërbimin e së mirës. Edukimi nuk zhvillohet në vakum, është nevojë për marrëdhënie ndërnjerëzore dhe realizohet nëpërmjet ndërveprimit të personaliteteve njerëzore, varet nga marrëdhëniet mes njerëzve dhe i shpreh e ndërton. Njeriu jeton në bashkësi me njerëzit e tjerë, në fillim jeta e tij zhvillohet në familje, e më tej cikli jetësor zgjerohet dhe hapet për grupet e tjera të shoqërisë. Shkon në institucione arsimore, është anëtar i shoqatave të ndryshme, ndjek mediat, është mbështetës dhe vizitor i institucioneve kulturore. Për të funksionuar normalisht në komunitet, ai duhet të miratojë dhe zbatojë rregullat dhe normat që e drejtojnë atë. Thelbi

⁵ Dr. Miomir Ivković: *Vaspitanje i društvo. Dirkemova sociološka teorija vaspitanja*, Gradina, Niš, 1985, f. 122.

⁶ Zhivko Karapençev: *Pedagogičeska etika, Botim Universitar*, Veliko Trnovo, 1993, f. 35.

i edukimit moral dhe edukimit etik qëndron në atë që - i riu të përfshihet në jetën e komunitetit pa konflikte, të formësohet siç duhet në mënyrë që të pranohet nga shoqëria dhe të mund të kontribuojë në mënyrë krijuese në zhvillimin dhe përmirësim e saj.

Filozofi Pavao Vuk-Pavloviq vë në dukje se *”qëllimi arsimor shënohet veçanërisht nga ndërtimi i marrëdhënieve të gjalla ndërmjet njerëzve”*.⁷ Kjo do të thotë se edukimi është një marrëdhënie shoqërore dhe etike, nga e cila rrjedhin rezultatet etike për zhvillimin e personalitetit.

Edukimi moral shënon procesin e ndërtimit moral të personalitetit, përmes të cilit individi formohet në një person shoqëror në përputhje me vlerat etike të pranuar përgjithësisht dhe që i ka përvetësuar këto vlera si normë të moralit të tij. Prandaj, morali dhe njohja e tij, pra etika, janë njohje e thellë e pedagogjisë në fushën e edukimit moral, si dhe të edukimit dhe arsimit në përgjithësi. Edukimi moral është një pjesë integrale e edukimit të përgjithshëm, dhe teoria e edukimit moral është një bllok ndërtimi i pedagogjisë.⁸

Edukimi moral është një pjesë integrale e përgatitjes, formësimit dhe përsosjes së një personi në një person të lirë, të gjithanshëm dhe të përgjegjshëm. Qëllimi dhe detyrat e edukimit moral janë pjesë organike e qëllimeve dhe detyrave më të gjera të procesit edukativo-arsimor, së bashku me edukimin dhe aftësimin fizik, intelektual, estetik dhe të punës. Edukimi moral synon një formësim unik dhe harmonik të sferës intelektuale, emocionale dhe vullnetare të personit, ai përpiket për përsosjen e të gjithë natyrës njerëzore. Detyra e edukimit moral është të formësojë profilin moral të personit në përputhje me marrëdhëniet shoqërore moderne, madje edhe me synimin për të ardhmen.

Edukimin dhe arsimin mund ta shohim nga dy aspekte – makro - pedagogjike dhe mikropedagogjike. Nga aspekti makropedagogjik proceset edukative perceptohen mbi problematikat e komunitetit dhe shoqërisë, dhe fokusi është transferimi i përvojës brez pas brezi. Për aspektin mikropedagogjik, edukimi dhe arsimit janë procese unike dhe të pandashme “këtu dhe tani”.

Paradigma e re holistike tregon se është e nevojshme të ndiqet e tëra nëse pedagogjia dëshiron t’u përgjigjet kërkesave të kohës dhe të

⁷ Dr. Kiril Temkov: *Etika*, Epoka, Shkup, 1998, f. 87; krahasoni Shën Ungjillin sipas Mateut, 16:26.

⁸ Dr. Ante Vukasović: *Edukata morale*, Shtëpia botuese Liber, Zagreb, 1974, f. 44.

zgjdhë problemet sociale dhe personale në mënyrën më efektive në edukim dhe arsimim.⁹

Sipas Stefan Matiçevićit, lënda e pedagogjisë është edukimi si proces, si veprimtari që ndodh në realitetin imediat të jetës sipas ligjeve specifike, të cilat pedagogjia i hulumton, studion dhe formulon.¹⁰

Specifikimi i pedagogjisë është kauzaliteti zhvillimor dhe edukativ. Zhvillimi dhe edukimi lëvizin në të njëjtin drejtim. Prandaj, për Kujunxhiqin dhe Marjanoviçin, pedagogjia është një shkencë e menaxhimit (edukimit) të vetëdijshëm dhe të planifikuar të vullnetit kulturor, i teknikës së kultivimit të vetëdijshëm të praktikës kulturore.¹¹ Vetëdija edukative me synimet e saj e kthen kauzalitetin e përgjithshëm zhvillimor në kauzalitet edukativ. Ngrihen vetëm ndikime të vetëdijshme. Edukimi, ndryshe nga zhvillimi i përgjithshëm i njeriut, është një proces i vetëdijshëm, i qëllimshëm dhe i planifikuar, gjithmonë i synuar drejt një qëllimi specifik me karakteristika etike.

Emil Durkheim beson se pedagogjia konsiston në të menduarit për problemet e edukimit, ku thekson anën etike në procesin e formësimit të të riut.¹²

Rëndësia e formësimit moral të personalitetit sot theksohet veçanërisht në epokën e Rilindjes së etikës, kur krijohet një fushë e re arsimore - edukimi etik. Qëllimi i edukimit etik është më i gjerë dhe më specifik se qëllimi i edukimit moral. Ky synim është krijimi i “individëve autonomë me aftësinë për të marrë vendime etike në mënyrë të pavarur dhe për të krijuar norma morale korrekte dhe efektive”.¹³ Edukimi etik kapërcen kuadrin e edukimit moral si një përshtatje e të riut me normat ekzistuese të komunitetit të tij - duke hapur kapacitetet për veprim etik krijues të personit në të gjithë perspektivën etike botërore epokale.

Në këtë kuptim ndërtohen vlerat dhe metodat e këtyre dy procedurave etike edukative. Për shembull, për edukimin etik një kuptim i veçantë i *empatisë*. Fjala “empati” do të thotë ndjeshmëri, një mundësi

⁹ Dr. Ante Vukasović: Etika, morali, personaliteti, edukimi moral - teoritë dhe praktikata, Školska knjiga - Filozofsko - teološki institut, Zagreb, 1993, f. 95.

¹⁰ Dr. Ljubomir Krneta - Milena Potkonjak - Nikola Potkonjak: Pedagogjia, Zavod za izdánje učinjeka, Beograd, 1965, f. 176.

¹¹ Dr. Kiril Temkov: Etika sot, Epoka, Shkup, 1999, f.113.

¹² Dr. Kiril Temkov: E mira dhe e keqja, Vepra maqedonase, 11 dhjetor 1998, f. 20.

¹³ Shihni: Pse dhe si të mësojmë Etikën në edukimin tonë në librin Dr. Kiril Temkov: Etika, vepër e cituar, f. 152 - 170; shih edhe rubrikën Edukimi etik sot në botë, në veprën e Jovan Lozanovskit: Edukimi etik në shkollat e mesme në Republikën e Maqedonisë, Punim i magistraturës, Studimet pasuniversitare në Institutin Filozofik, Fakulteti Filozofik, Shkup, 1999, f. 12-16.

për të ndarë përvojën me personin me të cilin po komunikojmë. Empatia (nga hel. *Empaso* = *infiltron* dhe *pathe*, *pathema*, *pathos* = ndjesi; përvojë) është perceptim dhe komunikim duke rezonuar, identifikuar, përjetuar në vetë pasqyrimin e tonit emocional të personit tjetër.¹⁴

Metoda e empatisë është karakteristikë e edukimit moral. Ndërgjegjësimi ynë për njerëzit e tjerë varet nga niveli i zhvillimit të vetëdijes. Sa më të hapur të jemi ndaj emocioneve tona, aq më të aftë do të jemi të ndihemi për njerëzit e tjerë. Zgjidhja e vetëdijes krijon bazat për komunikim dhe dialog empatik. Mënyra se si ne vëzhgojmë, dëgjojmë, përjetojmë personin tjetër dhe shkalla e ndjeshmërisë tonë ndaj stimuljeve verbalë dhe joverbalë na zbulojnë personalitetin, përvojat dhe problemet e saj. Është një proces serioz etik. Empatia përfshin dëgjimin dhe përjetimin e të tjerëve (aftësinë për të dëgjuar dhe për të empatizuar të tjerët), të kuptuarit e të tjerëve (aftësia për të parë problemet përmes syve të njerëzve të tjerë), kritikën dhe ndihmën e shkathët (dhënien e mendimit personal, deklaratën personale, këshillën dhe ndihmën pa lënduar tjetrin, personin dhe ndjenjat e tij).

Prandaj përpjekjet e pedagogjisë sot janë kthyer drejt edukimit etik të personit. Kuptimi si i edukimit moral, ashtu edhe i edukimit etik është në formimin e kuptimeve, besimeve dhe zakoneve morale, por edukimi etik insiston më këmbëngulje dhe më gjithëpërfshirëse në formimin e një personi moral që do të mendojë, ndiejë dhe veprojë në përputhje me detyrat njerëzore, në të cilat normat dhe kërkesat etike shoqërore do të jenë në përputhje me aftësitë psiko-fizike të personit.¹⁵

Sot bota ka nevojë për njerëz me parime të larta etike dhe një ndjenjë të ndërtuar detyre, të cilët mund të realizohen në sfera të ndryshme të jetës shoqërore - politikë, ekonomi, shkencë, kulturë.¹⁶ Procesi i ndërtimit të personaliteteve të tilla është detyrë dhe veprimtari e zakonshme e pedagogjisë dhe etikës.

Nevoja për edukim etik sot

Nevoja për etikë dhe edukim etik në epokën tonë është e madhe: “Sot njeriu mund të takohet me veten dhe të ndërtojë sistemin e vet të vlerave vetëm nëpërmjet një takimi të drejtpërdrejtë me Etikën. Si shkencë dhe si lëndë, Etika duhet të bëhet pjesë e edukimit institucional

¹⁴ Shih seksionin Bioetika në librin e Dr. Kiril Temkov: Etika sot, vepër e cituar, f. 65-74.

¹⁵ Dr. Kiril Temkov: Etika e shëndetësisë, Vepra maqedonase, 12.03.1999, f. 40.

¹⁶ Shih rubrikën: Varësitë dhe përgjimi i tyre, në librin e Dr. Kiril Temkov: Etika sot, f. 75-100.

në mënyrë që i riu të njihet me normat morale dhe vlerat morale dhe të përgatitet për të bërë zgjedhjen e duhur etike. Pa një qasje serioze, shkencore për paraqitjen e vlerave morale dhe drejtimin e të riut drejt virtytit, mirësjelljes dhe ndërtimit etik, njeriu modern ndihet plotësisht i humbur, sepse ai me të vërtetë nuk e di se çfarë është e mirë dhe çfarë është e keqe, çfarë është e drejtë dhe çfarë është gabim për të bërë”.¹⁷

Prandaj për edukimin e të rinjve rekomandohet lënda Etikë: “Nëpërmjet lëndëve të ndryshme nxënësit mësohen dhe njihen me njohuritë dhe aftësitë e veçanta shkencore, përmes edukimit etik i mundësohet të riut që të përgatitet për të qenë person në kuptimin e vërtetë i fjalës, person që do të dijë të ruajë veten dhe familjen e tij dhe do të bëhet një anëtar i dobishëm i komunitetit të afërt dhe më të gjerë. Mësimdhënia e etikës për një të ri mund ta ndihmojë atë të përgatitet për jetën, të vendosë ekuilibrin e brendshëm, të mësojë të komunikojë me të tjerët, të ndërtojë marrëdhënie me detyrën, me detyrimin profesional dhe pronën, me familjen dhe atdheun. Pa e ditur kodin moral, njeriu humbet, që është një nga problemet themelore të ekzistencës njerëzore në shoqërinë moderne”.¹⁸

Nevoja reale për edukimin etik dhe përfshirjen e tij në sistemet arsimore në mbarë botën është parë që nga krijimi i Kombeve të Bashkuara dhe organizata e saj për arsimin, shkencën dhe kulturën UNESCO, preambula e së cilës në dokumentin themelues thotë mesazhin edukativ të mëposhtëm:

“Meqenëse luftërat fillojnë me mendimet në mendjet e njerëzve, mbrojtja e paqes duhet të fillojë edhe me ndërtimin e mendimeve në mendjet e njerëzve...”

Gjëja kryesore për një person është që ai të ketë një qasje pozitive ndaj jetës dhe veprimet e tij duhet të jenë pozitive. Degradimi i njerëzimit qëndron para së gjithash në nivelin e ulët kulturor e moral dhe në mendimet e shëmtuara dhe dëshirat dhe qëllimet e këqija. Prandaj, ndër detyrat e para të UNESCO-s është ndërtimi i një programi për edukimin filozofik dhe etik të të rinjve, i cili do ta trajtojë njeriun për një sistem vlerash reale. Një edukim i tillë është baza për ndërtimin etik të personit.

Edukimi etik sot nuk është vetëm pjesë e edukimit të përgjithshëm në formën e edukimit moral, por është një formë e veçantë edukative në sistemet moderne arsimore. Diferencimi i edukimit etik në një lloj

¹⁷ Dr. Kiril Temkov: Etika e biznesit, Vepra maqedonase, 7 maj 1999, f. 38-40.

¹⁸ Dr. Kiril Temkov: Etiketimi, Vepra maqedonase, 23.04.1999, f.41.

edukimi të veçantë është për shkak të zbulimeve që u erdhën filozofëve moralë Jean Piaget dhe Lawrence Kohlberg në vitet '30 dhe '70 të shekullit XX. Ata vërtetuan se morali është zhvillimor dhe fillon që në vitet e hershme, se formimi dhe ndërtimi moral zgjat gjatë gjithë jetës së njeriut, por se ky proces është më i rëndësishmi deri në fazën e adoleshencës.

Domosdoshmëria e edukimit etik shprehet veçanërisht sot, kur marrëdhëniet njerëzore dhe morale janë në nivele të palakmueshme, gjë që sjell degradim në të gjitha sferat e jetës dhe veprimit të njeriut.

Bota ka bërë një hap progresiv përpara me aktualizimin dhe futjen e edukimit etik në sistemet arsimore, i cili ka kontribuar në zgjimin e vetëdijes etike të njerëzve dhe forcimin e moralit. Në përputhje me ngritjen e re të etikës dhe angazhimin e përgjithshëm për futjen e edukimit etik në të gjitha nivelet e arsimit - fillor, i mesëm dhe terciar, shumë vende në botë e kanë futur edukimin etik si lëndë të barabartë në sistemet e tyre arsimore. Etika filloi të studiohej në mënyrë të përherëshme dhe sistematike kudo. Rezultatet e zbatimit të mësimdhënies së etikës në vendet e botës janë pozitive dhe inkurajuese, çka është më shumë motivim për zbatimin dhe zhvillimin e mëtejshëm të tij.

Në shumë vende, etika ose studimet fetare mësohen në mënyrë alternative, me përmbajtje të përshtatshme etike të përfshirë në lëndën fetare. Në Republikën e Finlandës, edukimi fetar ose etika mësohet si lëndë alternative në tre vitet e arsimit të mesëm. Në Republikën e Italisë, studimet e etikës ose fetare mësohen sipas zgjedhjes së nxënësit në arsimin e mesëm gjashtëvjeçar me një përfaqësim javor prej një ose dy orësh. Republika e Kroacisë e ka futur lëndën e etikës si lëndë zgjedhore paralelisht me arsimin fetar në të katër vitet e arsimit të mesëm. Qëllimi i edukimit etik është njohja e nxënësit me botën e vlerave, njohja e tij me pasurinë e kulturës evropiane dhe kombëtare dhe gjetja e identitetit të tij. Republika e Kroacisë e ka futur lëndën e etikës si lëndë zgjedhore paralelisht me arsimin fetar në të katër vitet e arsimit të mesëm. Qëllimi i edukimit etik është njohja e nxënësit me botën e vlerave, njohja e tij me pasurinë e kulturës evropiane dhe kombëtare dhe gjetja e identitetit të tij.¹⁹

Në Republikën e Sllovenisë, lënda e edukimit moral mësohet në dy vitet e fundit të arsimit fillor.

¹⁹ Josip Marinković: Ogleđi iz filozofije odboga, Školske novine, Zagreb, 1987, f. 33.

Etika në Republikën e Bullgarisë mësohet në përbërjen e lëndëve të shumta filozofike, të cilat janë pjesë e arsimit të mesëm në klasën e nëntë, të dhjetë, të njëmbëdhjetë dhe të dymbëdhjetë me prezencë javore prej dy orësh. Në fushën e lëndëve filozofike studiohen lëndë të tjera: Historia e Filozofisë, Filozofia, Filozofia e së Drejtës dhe Estetika.²⁰

Edukimi etik në Republikën Sllovaqe është shumë i zakonshëm dhe sistemi i tyre i edukimit etik është më i famshmi në botë. Aty, edukimi etik mësohet në pesë vitet e fundit të arsimit fillor dhe në dy vitet e para të arsimit të mesëm, pra shtatë vjet, si lëndë zgjedhore krahas edukimit fetar.

Kurrikula e etikës në Sllovakia është e pasur në një sërë fushash. Në arsimin fillor temat kryesore të edukimit etik janë: komunikimi; dinjiteti i personit njerëzor; vlera pozitive; kreativiteti dhe iniciativa; ndërtimi dhe zbatimi i vlerave; ndjeshmëri; serioziteti, realiteti dhe ekstazia; bashkëpunimi, ndihma, dhurimi dhe ndarja me tjetrin.

Në arsimin e mesëm në Republikën Sllovaqe, etika mësohet në vitin e parë dhe të dytë me një orë në javë. Thelbi i edukimit etik në këtë nivel përqendrohet në sjelljen etike pozitive dhe zbatimin e parimeve etike në probleme specifike. Përmbajtjet kryesore tematike në vitin e parë janë: komunikimi; vlerat pozitive dhe negative; ndjeshmëri dhe përshtatje; vetënjohja dhe njohja e të tjerëve, njohja e pikave të forta dhe të dobëta të tyre, zotërimi i vetvetes dhe vetë-edukimi; iniciativa, zgjidhja e problemeve, marrëdhëniet ndërpersonale; vlerat dhe pikëpamjet shoqërore, televizioni dhe zhvillimi i një shpirti kritik; vlerat etike të dhembshurisë dhe veprimit, lojë e ndershme; zhvillimi i mirë i atdheut; kritika e shëndetshme dhe joparimore; respekti dhe kujdesi për prindërit dhe bashkatdhetarët; të drejtat dhe detyrat e anëtarëve të komunitetit; miqësia, dashuria, martesja dhe seksualiteti, jeta seksuale paramartesore, besnikëria si parandalimi optimal kundër sëmundjeve infektive dhe SIDA-s, metodat e rregullimit të shtatzënisë. Struktura e temave etike në vitin e dytë të arsimit të mesëm është si vijon: bazat filozofike të qëndrimeve etike, normat juridike dhe morale, zhvillimi i gjykimit moral; tolerancë, respekt për njerëzit me një pamje të ndryshme të botës; etika fetare; jeta, shëndeti fizik dhe mendor si vlerë etike, varësitë; dashuria, martesja dhe seksualiteti (përpunim më i thellë nga viti i kaluar); dija dhe kultura si vlerë etike, aspektet morale të kulturës popullore dhe të një shoqërie demokratike; etika e punës dhe

²⁰ Pavao Vuk-Pavlović: Personaliteti dhe edukimi, vepër e cituar, f. 212; Filozofia e edukimit, vepër e cituar, f. 183.

ekonomisë, puna dhe koha e lirë, etika profesionale dhe zgjedhja e profesionit.²¹

*Edukimi etik është një pjesë thelbësore e sistemit arsimor edhe në Australi, ku mësohet në të gjitha 12 vitet shkollore në arsimin fillor dhe të mesëm. Theksi vihet në fuqizimin e të rinjve për të bërë zgjedhje morale në një shoqëri demokratike: “Fëmijët dhe të rinjtë si qenie njerëzore kanë potencialin të bëjnë dhe të bëjnë zgjedhje vetë, dhe Etika duhet të mundësojë që vendimmarrja dhe zgjedhja të jenë të drejta”.*²²

Pra, edukimi etik është kthyer në një nga dukuritë pedagogjike më moderne dhe aktuale. Është realizuar në sistemet arsimore në shumë vende të botës. Qëllimi i tij është ta drejtojë njeriun në thelbin e etikës dhe ta edukojë atë për detyrën morale dhe detyrimin moral, të cilat janë bazë për sjelljen dhe veprimin moral. Për kuptimin dhe rëndësinë e moralit, njeriu duhet të aftësohet që në moshë të vogël - të pranojë etikën me gjithë qenien e tij.²³

Përmes edukimit moral dhe edukimit etik njeriu do të formojë karakterin e tij etik. Përmbajtja e edukimit etik përfshin parimet morale dhe faktet, normat, kategoritë dhe rregullat përkatëse që duhet të miratohen. Parimet morale tregojnë se si rregullohen marrëdhëniet etike. Prandaj, edukimi etik përfshin këto fusha: edukimi në frymën e humanizmit, përgatitja për jetën familjare, përgatitja për jetën shoqërore, edukimi në frymën e patriotizmit, edukimi për mirëkuptim ndërkom-bëtar, formimi i një qëndrimi pozitiv ndaj punës, formimi i qëndrimit pozitiv ndaj vlerat materiale dhe shpirtërore.²⁴

Përkushtimi për futjen e edukimit etik në arsim në Republikën e Maqedonisë së Veriut²⁵ shpreh ambicien që të mos mbetet prapa botës moderne dhe të promovohet arsimi në vendin tonë duke e futur lëndën e Etikës në të gjitha nivelet arsimore, duke filluar nga rinia më e hershme dhe klasat e para të arsimit fillor. Me edukimin etik, të rinjtë do të përgatiten dhe aftësohen për një jetë serioze dhe të virtytshme, e cila do të jetë e dobishme për veten e tyre dhe në këtë mënyrë ata do të kontribuojnë në përparimin në komunitetin e tyre dhe në mbarë botën.

²¹ Svetlana Peneva - Vesna Biboska: Familja - shkolla e dashurisë (4), Nova Makedonija, Shkup, 13 dhe 14 janar 2001

²² Dr. Radomir Lukiq: Sociologjia e moralit, Libër shkencor, Beograd, 1976, f. 430.

²³ Dr. Kiril Temkov: Etika sot, vepër e cituar, f. 33.

²⁴ Bosiljka Đorđević: Familja bashkëkohore dhe roli i saj edukativ, Prosveta, Beograd, 1985, f. 57

²⁵ Në Republikën e Maqedonisë së Veriut, lënda e Etikës mësohet në klasën e VII, ndërsa Etika e Religjioneve, si lëndë zgjedhore në klasën e VI-të në arsimin fillor, sipas planprogramit të BZHA-së për vitin shkollor 2024/2025.

Conclusion

As concluding remarks of this scientific paper, I would first like to emphasize that for several years now, our country has been implementing an initiative to introduce ethics education at the all levels of higher, secondary, and primary education. At the end of the day, ethics education is studied in many countries worldwide, as it is a necessity of the modern era, and such is the demand from the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO. Ethics education paves the way for the proper and responsible education of the younger generation, which is exceptionally needed for dealing with the complex and challenging situations in the world today.

Through the experimental teaching of ethics, which initially took place in secondary schools and later integrated into primary school curricula, significant preparations were made for the introduction and promotion of ethics education and research in our country. In the 2003/04 school year, elective ethics courses were introduced in several secondary schools, while new visions and curricula for primary schools foresaw the introduction of ethics as a subject in the upper grades of primary school.

In line with the initiative to introduce ethics education at all levels of education, the experimental teaching of ethics was carried out in the second and third grades at the “Vlado Tasevski” Primary School in Skopje during the 2003/04 and 2004/05 school years-specifically in class II-b and III-b.

This experimental ethics education in primary school was carried out in accordance with all didactic standards, utilizing various teaching methods, forms, and materials. The experimental ethics lessons at “Vlado Tasevski” Primary School in Skopje involved the entire class, which consisted of 25 students (14 boys and 11 girls). The ethics lessons were regularly held for the entire class within the framework of the school timetable and the entire educational process, with 2 hours, and occasionally 3 hours per week.

To implement this ethics course, educational authorities, colleagues from the Faculty of Philosophy in Skopje, other educational institutions, the public, and the parents of the students who participated in the ethics lessons were regularly informed about its objectives, tasks, and the knowledge gained from this experimental ethics course, as well as its significance.

Based on the recording, analysis, comparison, synthesis, and evaluation of the activities carried out in ethics education in the classroom, and drawing from the experiences gained from its immediate implementation during this pedagogical-ethical experiment, the following findings and conclusions can be presented:

- It has been confirmed that ethical content can be effectively taught in the classroom, specifically to children aged 7-9, and that quality ethics teaching is possible for this age group.

- We believe that the necessity of integrating ethical education into primary education in our country has been well-established. This form of education fosters moral development, stability, responsibility, enhanced ethical awareness, and the cultivation of active moral thinking and behaviour. Introducing these young individuals to the fundamental and essential moral values, ethics education helps shape the trajectory of their lives. The incorporation of ethics into primary education, beginning at the lower grades, thus serves as a crucial component in the moral development of young people and marks the foundation of their broader ethical education.

- The possibility and necessity of introducing ethics education into primary schools was demonstrated through the implementation of the experimental ethics lessons at “Vlado Tasevski” Primary School in Skopje. Although this was the first time ethics education had been implemented in classrooms in our country (which is rare in global practice), the ethics lessons for younger students proceeded smoothly, with strong interest from the students. The ethics education content was effectively communicated, and the students successfully absorbed and accepted it, without significant difficulties in the execution of the lessons.

* * *

The initial experiences with ethics education in the classroom have been positive. Parents, the public, and educational authorities have warmly accepted the initiative from the Institute of Philosophy at the Faculty of Philosophy in Skopje to introduce ethics education at all educational levels in our country. The experimental teaching of ethics in primary schools demonstrated that such education is necessary for students of this age, aligns with the expanding educational needs and tasks of today, and that students are interested in learning essential and necessary content. Furthermore, it is crucial to have qualified teaching

staff capable of delivering this subject and possessing the knowledge and skills to ensure that ethics education is on par with other subjects in our country.

Preparatory work has begun to develop basic teaching materials that can be expanded into literature and standard educational manuals. This has laid the groundwork for the serious introduction of ethics education into primary school teaching in the Republic of North Macedonia, positioning our education system to join this new global educational trend that is essential for future generations.

Recensentë:

Prof. dr. Ruzhica Cacanaska

Prof. dr. Ferat Polisi

Bibliografia:

Pavao Vuk-Pavlović: *Ličnost i odgoj*, Zagreb, Tipografija, 1932, fq. 247; *Filozofija odgoja*, Zagreb, Hrvatska-Sveučilišna naklada, 1996.

Dr. Miomir Ivković: *Vaspitanje i društvo. Dirkemova sociološka teorija vaspitanja*, Gradina, Niš, 1985, fq. 122.

Zhivko Karapençev: *Pedagogičeska etika, Botim Universitar*, Veliko Trnovo, 1993.

Dr. Kiril Temkov: *Etika, Epoka, Shkup*, 1998, fq. 87; krahasoni Shën Ungjillin sipas Mateut, 16:26.

Dr. Ante Vukasović: *Edukata morale, Shtëpia botuese Liber*, Zagreb, 1974.

Dr. Ante Vukasović: *Etika, morali, personaliteti, edukimi moral - teoritë dhe praktikat, Školska knjiga – Filozofsko - teološki institut*, Zagreb, 1993.

Dr. Ljubomir Krneta - Milena Potkonjak - Nikola Potkonjak: *Pedagogija, Zavod za izdánje učinjeka*, Beograd, 1965.

Dr. Kiril Temkov: *Etika sot, Epoka, Shkup*, 1999.

Dr. Kiril Temkov: *E mira dhe e keqja, Vepra maqedonase*, 11 dhjetor 1998.

Dr. Kiril Temkov: Etika e shëndetësisë, Vepra maqedonase, 12.03.1999.

Dr. Kiril Temkov: Etika e biznesit, Vepra maqedonase, 1999.

Dr. Kiril Temkov: Etiketimi, Vepra maqedonase, 23.04.1999.

Josip Marinković: Ogledi iz filozofije odboga, Školske novine, Zagreb, 1987.

Pavao Vuk-Pavlović: Personaliteti dhe edukimi, Zagreb, 1974.

Svetlana Peneva - Vesna Biboska: Familja - shkolla e dashurisë (4), Nova Maqedoni, Shkup, 13 dhe 14 janar 2001.

Dr. Radomir Lukiq: Sociologjia e moralit, Libër shkencor, Beograd, 1976.

Bosiljka Đorđević: Familja bashkëkohore dhe roli i saj edukativ, Prosveta, Beograd, 1985.